

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer

Ett vårdvetenskapligt perspektiv Högskolan i Borås

Elisabeth Lindberg

Elisabeth Lindberg, Lektor och docent i vårdvetenskap, Akademin för vård, arbetsliv och välfärd, Högskolan i Borås. E-post: elisabeth.lindberg@hb.se

Vid sjuksköterskeprogrammet, högskolan i Borås har utbildningsplanens mål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer skett genom integrering med huvudämnet vilket är vårdvetenskap. Denna integrering har bidragit till att fördjupa förståelsen för den våldsutsatta kvinnan och bidragit till att frågan om mäns våld mot kvinnor har integrerats på ett naturligt sätt under utbildningen. Vårdvetenskapliga begrepp som livsvärld, livskraft, livsprojekt och livsmod bidrar till förståelse för hur livet kan te sig för den våldsutsatta kvinnan. Genom utbildningen tränar studenterna sin reflekterande förmåga vilket bidrar till att utveckla förmågan att lyssna till kvinnans- eller den våldsutsatta personens berättelse. Den vårdvetenskapliga teorin bidrar också till att studenternas kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer sker i en progression under utbildningen.

Men's violence against women and violence in close relationships - A caring science perspective from the University of Borås.

At the University of Borås, nursing education students receive a Bachelor of Science degree with a major in Caring Science and a specialisation in Nursing. In the nursing programme, the integration of men's violence against women and violence in close relationships has taken place through amalgamation with the main subject, caring science. This integration has contributed to a greater understanding of the situations of abused women. Concepts such as life world, life force, life projects and life courage contribute to an understanding of what life can look like for the abused woman. Through this education, the students develop their reflective ability, which contributes to developing the ability to listen to the woman or the person exposed to violence. Caring science theory also contributes to an understanding of men's violence against women and violence in close relationships that develops progressively during the education programme.

Introduktion

Alltsedan utbildningsplanens mål avseende att studenterna ska få kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer aktualiserades, har ett omfattande arbete genomförts vid sjuksköterskeprogrammet vid högskolan i Borås (HB) för att implementera målet. Den första informationen till personalgruppen skedde på ett programmöte. Samstämmigheten över vikten av att introducera målet var god, men mottagandet av målet kan också sammanfattas med ”*bra och viktigt mål, men passar inte i den kurs jag är kursansvarig för*”. Det fanns också en tveksamhet inför formuleringen ”*mäns våld mot kvinnor*”. Var det verkligen en bra formulering? Män råkar ju också ut för våld! Det fanns också en trötthet i personalgruppen som relaterade till att ytterligare delar skulle adderas till en redan komprimerad utbildning. Under flera år hade vi exempelvis kämpat med att implementera hållbar utveckling i utbildningen. När skulle tid ges åt att arbeta med det som *verkligen* var viktigt för sjuksköterskan i mötet med patienten såsom exempelvis, kliniska färdigheter, omvårdnadsprocessen och dokumentation? Trots farhågorna tog sig en grupp medarbetare an frågan och implementeringen av målet började i försiktig takt i en av utbildningens kurser. Som kommer att framgå senare i denna text har målet nu implementerats i flera av utbildningens kurser, det har sammanflätats med huvudämnet för utbildningen som i sjuksköterskeprogrammet vid HB är vårdvetenskap, och studenternas tillägnande av kunskap och färdigheter i relation till våldsutsatta kvinnor och våld i nära relationer sker nu i en progression genom utbildningen.

Vårdvetenskap

För att förstå hur utbildningsplanens mål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer har implementerats vid sjuksköterskeprogrammet vid HB inleds med en kort beskrivning av vårdvetenskap som huvudämne för sjuksköterskeprogrammet. I sjuksköterskeprogrammet finns en lång tradition av vårdvetenskap grundad i den nordiska traditionen (Arman et al 2015), vilket innebär vårdvetenskap på livsvärldsteoretisk grund (Dahlberg & Segesten, 2010; Arman et al., 2015; Galvin & Todres, 2013) och vårdvetenskap utgående från Erikssons caritativa teori (Eriksson, 2018). I programmets första kurs introduceras studenterna till dessa teorier och till begreppen; hälsa, välbefinnande, lidande, patient och vårdande relation. Genom livsvärldsteorin belyses ett vårdande som karaktäriseras av att främja hälsa och som är följsamt mot patientens livsvärld samt tar i beaktande patientens sammanhang och livsprojekt. Hälsa kan beskrivas som ett tillstånd av jämvikt, där både den egna kroppen och förhållandet till omgivningen är i balans. Hälsan är mångdimensionell och upplevelsen av hälsa varierar över tid och mellan människor. Av betydelse är bland annat hälsa

som livskraft, där innebörden av begreppet livskraft kan beskrivs som livsgnista och vitalitet (Galvin & Todres, 2013). Livskraften är nödvändig för att människan ska kunna genomföra sina projekt och den är också nödvändig för att människor ska kunna göra medvetna val och på så sätt vara ärliga mot sig själva. För den våldsutsatta kvinnan sätts dessa dimensioner ur spel och livsprojektet riskerar att avstanna, något som har beskrivits av Örmon och Hörberg (2016). I den vårdvetenskapliga traditionen fokuseras de existentiella dimensionerna av att vara människa. Frågor i relation till livets mening, människans sårbarhet, autenticitet och den levda kroppen finns närvarande och problematiseras. Människans behov av relationer och beroendet av andra människor är fenomen som kan förstås genom den vårdvetenskapliga teorin.

Sjuksköterskeprogrammet genomsyras av en didaktisk strategi som bygger på arbete av Ekebergh (2007; 2009) i vilken reflektionen är central för lärandet. Didaktiken bygger på att studenternas levda erfarenheter, teoretiska- och praktiska kunskap reflekteras med utgångspunkt i kursplanernas mål vid återkommande reflektionsseminarier (Lindberg 2018; Lindberg et al. 2018). Den vårdvetenskapliga utgångspunkten tillsammans med den didaktiska strategin med fokus på reflektion innebär att studenterna tillägnar sig förståelse för patientperspektivet, hälsa, lidande, välbefinnande och den vårdande relationens betydelse. De levda erfarenheterna och patientens berättelse är centralt för såväl vårdandet som lärandet (Ekebergh & Lindberg, 2020).

Implementering av utbildningsplanens mål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer - vårdvetenskaplig förankring

Den första kursen i sjuksköterskeprogrammet vid HB är kursen *Introduktion till vårdvetenskap med inriktning mot omvårdnad*. Denna kurs bär ett stort ansvar för att lägga grunden till utbildningen. Kursen ska introducera studenterna till det akademiska ämnet, dvs vårdvetenskap och till professionen sjuksköterska. Kursen ska även introducera studenterna till universitetsstudier. Essensen i kursen är att lägga grunden för att möta patientens berättelse och skapa förståelse för betydelsen av en vårdande relation. Genom att introducera och reflektera över vårdvetenskapliga begrepp såsom hälsa, välbefinnande, lidande, patient och den vårdande relationen ges studenterna möjlighet till att möta patientens värld och att stärkas i ett vårdande som utgår från patientens berättelse och tar i beaktande patientens levda erfarenheter. I möten mellan människor är etik centralt, och i kursen introduceras studenterna till vårdandets etik. Klassiska etiska teorier såsom pliktetik, konsekvensetik och dygdetik introduceras, men framför allt är det närhetsetiken och dess företrädare (Buber, Levinas och Lögstrup) som bidrar till att fördjupa förståelsen för det mellanmänniska mötet.

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer introduceras genom en föreläsning som dels syftar till att belysa problematikens omfattning och dess olika former. Stort fokus läggs på att skapa förståelse för kvinnans situation genom att relatera till den vårdvetenskapliga teorin. Siffror och statistik (nationell och internationell) från såväl Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK, 2014), Världshälsoorganisationen (WHO) (2013) och brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2014) varvas med levda berättelser från våldsutsatta kvinnor. En intention bland flera är att skapa en förståelse för våldets olika uttryck. Att det inte enbart handlar om fysiskt våld, utan att problematiken är mycket mer mångbottnad än så. Definitioner och begrepp för att beskriva sårbarheten och utsattheten som uppstår i våldsamma relationer relateras till vårdvetenskapliga begrepp såsom lidande, livskraft och livsrytm.

I en individuell skriftlig inlämningsuppgift får studenterna sedan utifrån en patientberättelse reflektera över hur våldsutsattheten kommer till uttryck, och hur de i sin kommande profession som sjuksköterska kan möta den våldsutsatta kvinnan. I uppgiften ska studenterna ta stöd i vårdvetenskaplig teori och visa förståelse för etiska teorier och begrepp. Kurslitteraturen är dels vårdvetenskaplig litteratur (Arman, Dahlberg & Ekebergh, 2015) litteratur om etik (Sandman & Kjellström, 2018) och litteratur i relation till kvinnors våldsutsatthet (Heimer et al, 2019). I faktaruta 1 på nästa sida ges ett exempel på hur uppgiften kan vara utformad.

Exempel på särskild sårbarhet- våldsutsatthet bland äldre

Våldsutsatthet i gruppen äldre beaktas företrädesvis i två kurser under utbildningen. Kurserna genomförs i programmets termin två och fem. Kursen i termin två följs av en sex veckors verksamhetsförlagda studier (VFU) i kommunal vård och kursen i termin fem innehåller fyra veckors VFU i hemsjukvård. I termin två ges en kort tillbakablick av det som introducerades i den första terminen, därefter lyfts problematiken med våldsutsatthet bland äldre personer. Den sårbarhet som det kan innebära att i samband med åldrandet uppleva ohälsa och ökat beroende till andra människor uppmärksammas. Detta följs sedan upp i termin fem i en kurs med stort fokus på hälso- och sjukvård i hemmet. Vid ett seminarium problematiseras frågan vad som kan vara orsaken till att den äldre människan i hemsjukvård med kognitiva svårigheter kan bli utsatt för våld och hur sjuksköterskan kan förebygga och förhindra våldet. Studenterna reflekterar med stöd i skriften ”Blånader och silverhår” (Socialstyrelsen 2014).

Faktaruta 1. Uppgift i termin 1

Du arbetar på en öppenvårdsmottagning. En dag kommer en yngre person in till mottagningen. Personen är där för en rutinkontroll av blodtrycket. Med personen följer en anhörig. Du ber den anhörige att sitta ner i väntrummet, men hen står på sig och vill absolut följa med in i undersökningsrummet. Efter en stunds argumenterande får du den anhörige att sitta ner utanför undersökningsrummet. Du ber nu patienten att lägga sig ner på britsen och vila en stund innan blodtrycket skall tas. Patienten ser orolig ut och du frågar hur hen mår. Hen berättar då att hen är rädd och orolig för hur den medföljande anhörige skall bete sig då de kommer hem. Hen beskriver att den anhörige är övervakande och kontrollerande.

A. Beskriv med utgångspunkt i Sandman, L. & Kjellström, S. (2018) och Arman, M., Dahlberg, K. & Ekebergh, M. (red.) (2015) och med korrekt referenshantering, de grundläggande principerna för närhetsetik så som den kan förstås utifrån Lévinas (max 150 ord).

B. Reflektera sedan över hur du med utgångspunkt i Lévinas närhetsetik kan bemöta patienten i situationen ovan. Även i denna del ska du referera till kurslitteraturen och nu också inkludera Heimer, G., Björck, A., Albért, U. & Harlidsdotter, Y. (red.) (2019), samt en egen sökt artikel som är vårdvetenskaplig. Artikeln ska vara på engelska och publicerad från 2012 och framåt (max 450 ord).

Våldsutsatthet och hälsofrämjande vård

I termin 5 har studenterna en kurs i hälsofrämjande vård. Denna kurs innehåller två veckors teori och tre veckors verksamhetsförlagda studier i primärvården. Kursen är en vårdvetenskaplig kurs och tidigare introducerade begrepp fördjupas i relation till kontexten primärvård. I kursen introduceras även ett folkhälsovetenskapligt perspektiv. Vårdvetenskapens fokus på patientens berättelse och människans unika levda erfarenheter reflekteras gentemot folkhälsovetenskapens mer generella perspektiv. För studenterna gäller det att problematisera vikten av ett hälsofrämjande perspektiv på befolkningsnivå samtidigt som det hälsofrämjande perspektivet behöver utgå från den unika människans levda erfarenheter. För att konkretisera; det gäller att tillägna sig en förståelse för

Faktaruta 2. Uppgift i termin 5 Hälsofrämjande vård

a) Reflektera kring följande vårdvetenskapliga begrepp kopplat till det hälsofrämjande och förebyggande vårdandet:

- Livskraft
- Livsrytm
- Livslust
- Hur synliggörs eller icke-synliggörs dessa begrepp på din VFU?

b) Läs artikeln av Örmon och Hörberg (2016) och reflektera över följande:

- Hur kan det vårdvetenskapliga perspektivet fördjupa förståelsen för personer som är/varit utsatta för våld i nära relationer?
- Vilken beredskap fanns det på din VFU placering för att uppmärksamma och bemöta personer som är/varit utsatta för våld i nära relationer?

våldets omfattning och uttryck på samhällsnivå, samtidigt som dess uttryck och konsekvenser alltid måste mötas utifrån den individuella människans situation.

I kursen hälsofrämjande vård ingår som kurslitteratur Örmon och Hörberg (2016). Studenterna har en uppgift under sin VFU där de fördjupar kunskapen om arbetet med våldsutsatthet på sina respektive VFU placeringar. Sista veckan av kursen genomförs sedan ett reflekterande seminarium där teori möter praktik med bl.a. fokus på mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. I faktaruta 2 beskrivs hur studenterna förbereder sig inför det aktuella reflektionsseminariet.

Våldsutsatthet som del i klinisk simulering

Termin fem på sjuksköterskeprogrammet innehåller en kurs med fokus på bedömning och omhändertagande vid plötslig ohälsa och sjukdom. Kursen genomförs i stor utsträckning på kliniskt träningscentrum (KTC) och innehåller till stora delar simuleringsmoment. Kursmålet om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer inkluderas som ett område att förhålla sig till och ha i åtanke vid ett akut omhändertagande. Under kursen får studenterna fördjupa sig i akuta situationer där det finns inkluderat händelser och symtombilder som skulle kunna vara utlösta av en våldssituation. Studenterna arbetar med att identifiera tecken på mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation, samt redogör för de lokala riktlinjer som regionen har för att identifiera och handlägga våldsutsatthet. Situationen reflekteras sedan i ett seminarium där hela omhändertagandet problematiseras och studenterna reflekterar över hur problematiken kan

uppmärksammas och mötas. Simuleringsmomentet bidrar till att den teoretiska kunskapen praktiseras och levandegörs på ett fördjupat plan.

Studenternas röster

Efter föreläsningar om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer inträffar så gott som alltid följande scenario. Föreläsningen avslutas och en eller flera studenter dröjer sig kvar. Variationer på samma fråga kommer. ”*Jag har en kompis som jag är orolig för. Vad kan jag göra?*” Jag tänker alltid; är det din vän du är orolig för eller är du orolig för dig själv? I samband med föreläsningar i ämnet informeras alltid om var stöd och råd kan erhållas. Information om kvinnofridslinjen och information om att man som student alltid kan vända sig till studenthälsan finns med som en del av föreläsningen. När denna fråga om oron kommer försöker vi som lärare att lyssna och hänvisar sedan studenten till ovan nämnda stödfunktioner. I mötet med studenterna i samband med föreläsningar i ämnet framkommer att våldets olika uttrycksformer väcker många tankar. Den grundläggande tanken att våldet handlar om fysiskt våld har ställts på ända. Kan det verkligen räknas som våld i nära relationer om min partner inte tillåter mig att träffa vilka kompisar jag vill? Eller är det våld i nära relationer när jag som arbetar i hemtjänsten ser att kvinnan med kognitiv sjukdom blir hårdhänt tagen i av sin man? Jag har ju sett att hon har haft blåmärken då jag hjälpt henne med dusch tidigare, men kan detta räknas som våld i nära relation?

Ifrågasättandet om varför formuleringen är ”mäns våld mot kvinnor” finns med och är ständigt återkommande. ”Män drabbas ju också av våld”. Den erfarenhet som vi har som undervisar i ämnet är att denna fråga behöver mötas med både objektivitet i form av siffror och statistiskt, men också genom ett problematiserande förhållningssätt som relaterar till etiska värden och en människosyn som inte förminskar människan och inte förstärker destruktiva attityder. Erfarenheten från att ha undervisat i ämnet är att de ifrågasättande kommentarerna klingar av under utbildningens gång. Exempelvis under seminariet i hälsofrämjande vård i termin fem finns istället ett stor engagemang från studenterna i relation till kvinnors våldsutsatthet.

Avslutande reflektioner

Integrering av utbildningsplanens mål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer med sjuksköterskeprogrammets huvudämne vårdvetenskap har bidragit till att dels fördjupa förståelsen för den våldsutsatta kvinnan och dels bidragit till att frågan om mäns våld mot kvinnor har integrerats på ett naturligt sätt istället för att vara något som läggs på, eller lever sitt eget liv vid sidan av övrigt innehåll under programmet. Vårdvetenskapliga begrepp som livsvärld,

livskraft, livsprojekt och livsmod bidrar till förståelse för hur livet kan te sig för den våldsutsatta kvinnan. Genom att studenterna under utbildningen tränar sin reflekterande förmåga utvecklas även en förmåga att ställa öppna frågor, inte bestämma det obestämda och inte minst utvecklas förmågan att lyssna till kvinnans eller den våldsutsatta personens berättelse. En förhoppning är att en förståelse för sjuksköterskans viktiga roll i mötet med våldsutsatta personer tydliggörs genom sammanflätningen med den vårdvetenskapliga teorin.

Det finns mycket kvar att göra och att utveckla avseende implementering av utbildningsplanens mål om våldsutsatthet och arbetet fortgår. Att det är en viktig fråga finns idag inga tvivel om, men vi behöver arbeta vidare. I höst utvecklas exempelvis temat under simulering och i en framtid önskar vi att studenterna ska utveckla sina förmågor att samtala om existentiella frågor, och i detta sammanhang kan samtal om våldsutsatthet ingå. Våldsutsatthet i gruppen unga vuxna, hedersrelaterat våld och våld relaterat till funktionsnedsättning är alla områden som behöver uppmärksammas mer tydligt. Sjuksköterskan har genom sin profession en unik möjlighet att stödja våldsutsatta personer, men för att det ska bli ett bra och vårdande möte behövs kunskap om såväl våldsutsatthet som kunskap om teorier vilka kan bidra till att stödja och stärka människors hälsoprocesser.

Referenser

- Arman, M., Dahlberg, K. & Ekebergh, M. (red.) (2015). *Teoretiska grunder för vårdande*. 1. upplagan Stockholm: Liber
- Arman, M., Ranheim, A., Rydenlund, K., Rytterström, P., & Rehnsfeldt, A. (2015). The Nordic Tradition of Caring Science: The Works of Three Theorists. *Nursing Science Quarterly*, 28(4), 288–296. <https://doi.org/10.1177/0894318415599220>
- Brottsförebygganderådet, (2014). *Brott i nära relationer*. Från Brott i nära relationer - Brottsförebyggande rådet (bra.se) . Hämtad 24 maj 2021.
- Ekebergh, M. (2007). Lifeworld-based reflection and learning: a contribution to the reflective practice in nursing and nursing education. *Reflective practice*, 8, 331-343.
- Ekebergh, M. (2009). "Developing a Didactic Method That Emphasizes Lifeworld as a Basis for Learning." *Reflective Practice*, 10(1), 51–63. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14623940802652789>.
- Ekebergh, M., & Lindberg, E. (2020). The interaction between learning and caring - the patient's narrative as a foundation for lifeworld-led reflection in learning and caring. *Reflective Practice*, 21(4), 552–564. <https://doi.org/10.1080/14623943.2020.1783223>
- Eriksson, K. (2018). *Vårdvetenskap: vetenskapen om vårdandet : om det tidlösa i tiden*. Första upplagan Stockholm: Liber
- Galvin, K. & Todres, L. (2013). *Caring and well-being: a lifeworld approach*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Heimer, Gun M. (red.) (2019). *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*: Fjärde upplagan Lund: Studentlitteratur
- Socialmedicinsk tidskrift 4/2021

tema

- Lindberg, E. (2018). Lecturers' lived experiences of guiding reflective seminars during nursing education. *Nurse Education in Practice*, 31, 165–170. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2018.06.005>
- Lindberg, E., Karlsson, P., & Knutsson, S. (2018). Reflective seminars grounded in caring science and lifeworld theory – A phenomenological study from the perspective of nursing students. *Nurse Education Today*, 61, 60–65. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.11.016>
- Nationellt centrum för kvinnofrid. (2014). *Våld och hälsa- en befolkningsstudie av kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. NCK-rapport 2014:1. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet.
- Sandman, L. & Kjellström, S. (2018). *Etikkboken: etik för vårdande yrken*. Andra upplagan Lund: Studentlitteratur
- Socialstyrelsen. (2014). *Blånader och silverbår. Utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor*. 56 s. [återfinns elektroniskt
- Örmon, K. & Hörberg, U. (2016). Abused women's vulnerability in daily life and in contact with psychiatric care: In the light of a caring science perspective. *Journal of Clinical Nursing*, 26, 2384-2391. doi: 10.1111/jocn.13306
- WHO, London School of Tropical Medicine & South African Medical Research Council. (2013). *Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Från www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564625/ Hämtad 24 maj 2021.